

BORSTEN

Corien van Zweden

Borsten

DE LEVENSLLOOP VAN EEN
INTIEM LICHAAMSDEEL

2019

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

De auteur ontving voor dit boek subsidies van het
Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten in Amsterdam en
van het Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek
in Brussel.

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

FONDS PASCAL DECROOS
VOOR BIJZONDERE JOURNALISTIEK
fonds.pascaldecroos.org

Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van
Marianne Schönbach Literary Agency B.V.

Copyright © 2019 Corien van Zweden
Omslagontwerp Buro Blikgoed
Omslagillustratie Getty Images
Foto auteur Mark Kohn
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 031 4480 1
NUR 320

debezigebij.nl
corienvanzweden.nl

Littekens zijn letters van het geheime alfabet dat
het verhaal vertelt van wie je bent.

Paul Auster, *Winterlogboek*, 2012

Voor Pieter

Inhoud

Proloog 11

DEEL 1 *Groei*

Het allereerste begin 21
In één klap vrouw 36
Symbool van vrouwelijkheid 46
Formaat doet ertoe 57
Groot groter grootst 71
Bedekt of bloot? 86

DEEL 2 *Bloei*

Rolwisseling 103
Het fenomeen lactatie 115
Borst of fles 124
Een klein beetje beter 137
Een principekwestie 148
Sluitstuk 160

DEEL 3 *Verval*

Vernietigster	177
Het all-inpakket	190
De maakbare borst	208
Afscheid van een lichaamsdeel	220
Hulpstukken	230
De spiegel	245
Dank	259
Verantwoording en lijst van geraadpleegde bronnen	261
Noten	271

Proloog

‘Dat betekent dat uw linkerborst moet worden geamputeerd, maar we kunnen tijdens de operatie meteen een reconstructie doen.’

Aan de manier waarop de oncologisch chirurg de woorden zei, was te horen dat ze deze zin vaker had uitgesproken. Meelevend en routineus tegelijk. En vooral zakelijk. Ze wist dat ze niet om de feiten heen moest draaien, meteen ter zake moest komen en zo helder en bondig mogelijk diende te formuleren. Vluchtig keek ze op haar beeldscherm en vervolgens naar mij.

Het was de bedoeling dat ik iets terug ging zeggen. Maar wat?

Het woord ‘reconstructie’ hing nog in de lucht, boven het bureau met mijn opengeslagen dossier. Het was verleidelijk om daarop in te gaan. Misschien was dat ook wel de bedoeling. Dan kregen we een overzichtelijk gesprek over de medische mogelijkheden en onmogelijkheden van een nepborst. Hoe kunstig ze die konden maken. Of ze een implantaat of eigen weefsel zouden gebruiken. En wat daar allemaal bij kwam kijken. Genoeg stof om over door te praten.

Maar was dat het gesprek dat ik wilde voeren?

Ik was in verwarring. Blijkbaar verdiende de mededeling ‘uw borst moet worden geamputeerd’ niet eens een zelfstandig zinnetje. Een zin met een punt erachter en de mogelijkheid om daarna stil te vallen. Of om iets te zeggen, te vragen of desnoods te schreeuwen.

Nu was er na het slechte nieuws alleen die vluchtige komma, waarna meteen het relatief goede nieuws – de mogelijkheid van een borstreconstructie – ter sprake kwam. Het klonk als: u raakt uw borst kwijt, maar eigenlijk ook weer niet, want we kunnen meteen een nieuwe voor u knutselen.

Ik keek uit het raam en probeerde helder te denken. Het was hoog tijd voor een antwoord.

Toen herinnerde ik me dat ik al eerder over de kwestie neborst had nagedacht. Ik was geen nieuwkomer in kankerland. Dit was mijn tweede keer borstkanker. En hoewel ik er vieren-eenhalf jaar geleden met een borstsparende operatie van af was gekomen, had ik me ook toen over de mogelijkheden van een borstreconstructie laten voorlichten.

Gelukkig, ik kon terugvallen op gedachten van toen.

‘Ik weet eigenlijk niet zeker of ik wel een reconstructie wil,’ zei ik.

Mijn stem piepte een beetje en mijn poging tot een glimlach strandde. Maar verstaanbaar was ik wel.

De chirurg knikte. Ik wist niet of ik het me verbeeldde, maar het leek alsof ze een beetje verstoord was. Ik week af van het protocol. Ik ging niet op haar plannetje in. Ik kostte extra tijd.

Ik probeerde opnieuw een glimlach. Nu lukte hij beter, maar de chirurg merkte hem niet op.

Ze zei: ‘De overgrote meerderheid van de vrouwen in uw situatie kiest voor directe reconstructie. Er is onderzoek waaruit blijkt dat een vrouw het verlies van haar borst makkelijker verwerkt als er meteen een reconstructie wordt gedaan. Maar het staat u natuurlijk vrij om daar anders over te denken.’

In de dagen na het consult overheerste één gedachte: een borst waarin voor de tweede keer kanker was ontstaan, moest weg. Dat was zonneklaar. Daar had ik geen bedenktijd voor nodig. En als het dan toch moest, dan maar zo snel mogelijk.

De vraag of ik een directe borstreconstructie wilde, lag op een ander terrein. Die had feitelijk niet met de kanker te maken, maar met hoe ik er straks uit zou gaan zien. Ik las dat directe reconstructie grote voordelen had: ‘Zo vermijdt u de nare ervaring om bij het ontwaken slechts één borst te hebben,’ stond in de folder van het Maxima Medisch Centrum.¹ De plastisch chirurgen van het Universitair Ziekenhuis Gent schreven: ‘Een borstreconstructie kan het eigenbeeld sterk verbeteren en een patiënte kan zich achteraf meer vrouwelijk voelen.’² En op de site van de Nederlandse Vereniging voor Plastische Chirurgie las ik: ‘Het blijkt uit onderzoeken dat een borstreconstructie belangrijk is voor het geluk van de meeste vrouwen.’ Maar er stond ook: ‘Het is extreem persoonlijk waar u voor kiest.’³

Hoewel ik alles las wat er te lezen viel, kwam ik niet veel verder. Het lukte niet goed om er helder over na te denken, laat staan een besluit te nemen. De kanker – als een dief in de nacht teruggekeerd – nam alle plek in mijn denken in. En daarmee vergeleken leek al het andere onbelangrijk. Daarom schoof ik het besluit over reconstructie voor me uit en richtte me op het enige wat me nu relevant leek. De eerste stap, de belangrijkste, de medisch noodzakelijke. Ik bereidde me voor op ‘*the unkindest cut of all*’, zoals historicus James Olson borstampuatie typeert in zijn studie naar de geschiedenis van borstkanker.⁴

Ik telde de dagen tot de operatie. Onder mijn kleren zat mijn linkerborst verstopt, zoals altijd. Soms voelde ik er even aan.

Het was de borst waar ik ongeduldig naar had uitgekeken toen ik twaalf was, waar ik plezier aan beleefde en me voor schaamde, die ik onthulde en verstopte, die ik vergeleek en bekeek, bevoelde en verguisde. Die ik verpakte in satijn en kant of stretchstof van de Hema. Dezelfde borst die – voor het eerst in mijn leven bol en rond – mijn beide dochters had gevoed. Die het werk keurig volbracht en daarna weer slonk en zacht

werd en wat minder stevig. Geen theezakje, zoals soms schijnt te gebeuren, maar gewoon mijn linkerborst.

Die borst die nu dus weg moest.

Hoe moest ik me voorbereiden op het verlies van een lichaamsdeel? Hoe kon ik afscheid nemen van een borst?

Ik had fantasieën, halve dromen. Ik stelde me voor dat ik een afscheidsetentje organiseerde voor mijn borst, zoals je een etentje regelt voor een vriend die naar een ver buitenland vertrekt. Je zit met z'n allen om een lange tafel en de een na de ander neemt het woord om die vriend te vertellen wat hij al die jaren voor hen betekend heeft en hoe hij gemist zal worden.

Wat voor toespraak zou ik houden voor mijn linkerborst?

Mijn borsten zijn altijd een vanzelfsprekend onderdeel van mijn lichaam geweest. Een geliefd en zacht deel, dat zeker, maar verder gewoon een stukje lichaam dat dagelijks gewassen en afgedroogd moest worden, net als de rest. Je had er een speciale verpakking voor nodig en ze mochten niet al te zichtbaar zijn onder je kleding, maar ze hoefden ook weer niet volledig te worden weggestopt. Dat soort afwegingen maakte ik in het voorbijgaan. Niks bijzonders aan.

Als ik al naar mijn linkerborst verwees, dan als onderdeel van de twee-eenheid: mijn borsten. De linker had geen andere status dan de rechter. Ik maakte geen onderscheid. Behalve misschien in de borstvoedingstijd, toen ik diende te onthouden welke aan de beurt was: rechts of links. Maar zelfs toen waren ze inwisselbaar, de een of de ander. De subtiele verschillen tussen beide borsten – een sproetje meer of minder, een iets andere vorm – had ik niet kunnen beschrijven.

Natuurlijk hield ik me van tijd tot tijd tamelijk intensief met mijn borsten bezig: als er beha's moesten worden gekocht, als de bikinitijd aanbrak, als er sprake was van een nieuw vriendje. Maar er waren net zo goed andere stukken van het lichaam die wel eens wat extra aandacht vroegen, zoals haren, ogen, huid,

lippen. Toch was er iets wat borsten anders maakte dan de rest, iets wat met vrouwelijkheid en erotiek te maken had. Ik was me ervan bewust, maar ik maakte het zelden expliciet.

Pas toen ik een van de twee borsten moest missen, drong tot me door dat borsten eigenlijk heel bijzondere lichaamsdelen zijn waar ik gek genoeg vrij weinig van wist. Opeens ontstond bij mij een nieuwe en heftige interesse in 'dit ongelooflijke orgaan', zoals Florence Williams de borst betitelt in haar boek over borsten.⁵ Al snel ontdekte ik dat er op internet tal van lijsten circuleren met 'borstenweetjes'.⁶ Zoals:

Borsten zijn de enige lichaamsdelen die we niet al bij de geboorte bezitten. Tijdens de puberteit van meisjes bouwen borsten zich op vanuit het niets.

Borsten onderscheiden ons van andere primaten. Vrouw-tjesapen hebben alleen een zwelling rond de tepel als ze moeten zogen, maar borsten bezitten ze niet.

Borsten intrigeren. Wanneer mannenogen een afbeelding van een vrouw zien, duurt het niet langer dan tweehonderd milliseconden voordat de blik naar de borsten gaat.

Borsten zijn zelden gelijk in omvang. Om onduidelijke redenen is bij veel vrouwen de linkerborst het grootst.

Borsten gedragen zich als sponzen en nemen toxische stoffen gemakkelijk op. De moderne borst is daardoor een soort opslagplaats geworden van alle mogelijke gevaarlijke chemicaliën.

Borsten hebben, hoewel het veelzijdige en intrigerende organen zijn, geen eigen medisch specialisme, zoals het hart, de longen, de huid, de lever en de darm.

En: er zijn geen andere organen die zo gevoelig zijn voor tumoren als borsten. Een kwart van alle tumoren wereldwijd wordt veroorzaakt door borstkanker.

Maar er is meer dan lijsten met weetjes en biologische feiten. De borst is niet zomaar een lichaamsdeel. Ze heeft in onze tijd en cultuur een speciale en bijzondere status. Een aanwijzing daarvoor was er al tijdens mijn consult bij de oncologisch chirurg. Blijkbaar is een borst van zulk eminent belang voor een vrouw, dat het nodig wordt gevonden om meteen een nieuwe te maken op het moment dat er een verwijderd moet worden. En dat is niet voor niets. Het verlies van een borst kan traumatisch zijn. ‘Het is een rechtstreekse aanslag op de vrouwelijkheid, werkelijk niets is zo emotioneel als een borst,’ schrijft journalist Lander Deweer in het dagboek over de borstkanker van zijn vriendin.⁷

Borsten kun je niet zomaar missen, is de gedachte. Ze zijn belangrijk voor de identiteit van vrouwen. Filosofe Jenny Slatman noemt ze ‘de dagelijkse en tastbare betekenisgever van de vrouwelijkheid van een vrouw’.⁸ Maar het is ook ambivalent. Borsten mogen een welhaast mythische status hebben – ze worden bezongen, gekoesterd en vereerd – tegelijkertijd worden ze veelvuldig met seks en porno geassocieerd. Als vrouw word je geacht je borsten niet zomaar publiekelijk te tonen, maar tegelijkertijd zijn borsten overal om ons heen geheel of gedeeltelijk zichtbaar: in films, op reclameposters, in video-clips, in tijdschriften, op de televisie. En in de meeste gevallen is dat in een seksuele context.

Geen wonder dat borsten bij de meeste vrouwen tegenstrijdige emoties oproepen, variërend van trots tot schaamte, van onverschilligheid tot vreugde, schuldgevoelens, verdriet of zelfs afkeer. ‘Geen enkel deel van de menselijke anatomie is zo provocerend als de borst van een vrouw,’ zegt de Engelse fotografe Laura Dodsworth in haar fotoboek over borsten.⁹

En van die twee provocerende lichaamsdelen ben ik er dus eentje kwijt.

Waar heeft die verdwenen borst al die jaren voor gediend? Welke betekenis had ze? De vraag is vrij simpel, maar het antwoord is – nog los van alle ambivalenties – minder eenduidig. Ik realiseer me dat mijn borsten in tegenstelling tot andere lichaamsdelen tijdens het leven nogal eens van rol hebben gewisseld. Vergelijk ze bijvoorbeeld met benen. Van het begin tot het eind van het leven staan die in het teken van voortbeweging: van de eerste stapjes op mollige pootjes naar de volwassen, sterke benen die je door het leven dragen tot aan de stramme, broze benen in de ouderdom wanneer het lopen moeilijker wordt. Het gaat steeds om de vraag: hoe kom ik vooruit?

Bij borsten is het anders. Nadat ze in de eerste jaren van het leven volledig afwezig zijn geweest, beginnen ze zich in de puberteit op te bouwen vanuit het niets en luiden ze de volwassenheid in. Ze horen bij het vrouw-zijn en worden met schoonheid, plezier en seks geassocieerd. Maar ze roepen ook al vroeg ambivalente gevoelens op. Zijn ze te groot of te klein, te bol of te slap? Laat ik ze zien of houd ik ze verborgen?

Bij de geboorte van een eerste kind veranderen de borsten van rol. Ze zijn niet meer voor de mooi of voor de leuk, maar hebben plotseling een nieuwe functie gekregen. Ze zijn in melkfabriekjes veranderd. Of, iets poëtischer, in ‘geefsters van leven’. Het draait opeens om heel andere vragen dan voorheen. Zoals: produceren ze genoeg, drinkt de baby goed en is moedermelk eigenlijk wel de beste voeding?

Op enig moment in een vrouwenleven – een op de zeven Nederlandse vrouwen krijgt er mee te maken – kan er nog een heel andere rolwisseling plaatsvinden, namelijk als op een kwade dag blijkt dat zich borstkanker heeft genesteld in een of beide borsten. Geen van de eerdere rollen is dan nog van belang. De ‘geefster van leven’ is van de ene dag op de andere veranderd in een ‘vernietigster van leven’.¹⁰

In dit boek vertel ik het verhaal van de grote rolwisselingen die borsten tijdens het leven kunnen doormaken. De geschiedenis van mijn eigen linkerborst is daarbij de rode draad. Bij elke nieuwe rolwisseling horen andere betekenissen, gevoelens, gedachten, reacties en benamingen. Het verhaal van borsten is niet alleen het verhaal van degene die deze lichaamsdelen bezit, maar ook van anderen, die ernaar kijken, erover oordelen, ernaar verlangen of erdoor geïnspireerd worden. En van allen die zich op professionele wijze met de borst bemoeien.

De verschillende rollen die de borst kan spelen, krijgen een plek in dit verhaal. Ik laat allerlei mensen aan het woord over borsten: van psychologen, seksuologen en filosofen tot kunstenaars, lingerieverkopers en chirurgen. En ik sprak met vrouwen van verschillende leeftijden over prille en oude borsten, over grote en kleine borsten, over pornoborsten, melkborsten, geopereerde borsten, nepborsten en zieke borsten.

Volledig is mijn verhaal op geen enkele manier. Dat was ook niet mijn streven. Dit zijn verhalen die ik bij het afscheidsdiner van mijn linkerborst had kunnen vertellen. Dit boek is de toespraak die ik nooit heb gehouden.

DEEL 1

Groei

Het allereerste begin

Het is meer dan veertig jaar geleden, maar ik weet de precieze datum nog. En de herinnering is scherp. Ik bevond me in de slaapkamer die ik met mijn zusje deelde. Mijn bibliotheekboek was met een doffe plof op de grond gevallen en achter mijn bed beland. Op mijn buik probeerde ik het eronder vandaan te vissen. Ik maakte me zo plat mogelijk, want het bed was laag en het boek lag in de verste hoek bij het raam. Voorzichtig wurmde ik mezelf steeds verder onder het bed. Alleen mijn maillot-benen staken er nog onderuit.

Het rook hier muf en er was weinig licht. Dat kwam door de oranje ribbeltjessprei met franje die bijna tot op de grond hing. Ik kwam twee knickers tegen en een verdroogde viltstift zonder dop. In de verte lichtte het geplastificeerde omslag van het boek op. Ik strekte mijn arm zo ver mogelijk uit, maar ik kon er net niet bij.

Op dat moment voelde ik de pijn voor het eerst. Een doffe pijn precies op de twee plekken waar mijn borsten moesten gaan groeien.

Mijn hart begon te bonken. Zou het? Was dit?

Ik vergat het boek, schoof zo snel mogelijk onder het bed vandaan, stootte mijn hoofd en kwam struikelend overeind. In de badkamer draaide ik de deur op slot. Ik trok in één beweging mijn trui omhoog.

Voor de grote spiegel zag ik het meteen: er waren twee mi-

nuscule heuveltjes ontstaan rond mijn tepels. Ze waren klein, piepklein eigenlijk, maar toch waren het onmiskenbaar borstjes. En ze gaven mijn bovenlichaam een totaal ander aanzien. Tot nu toe hadden de lichtgekleurde, kleine tepels nauwelijks aandacht getrokken, maar nu vielen ze plotseling op. Het leek of ze van kleur veranderd waren, iets roziger, iets groter mischien ook?

Gebiologeerd bleef ik staan staren. Dit was geen kinderlijf meer. Ik deed een stap achteruit, draaide naar links en tilde mijn arm op. Als ik goed keek, kon ik van opzij de contour van het miniheuveltje zien. Ik draaide weer terug, streek een pluk haar uit mijn gezicht en keek mezelf recht in de ogen. Niet alleen mijn bovenlichaam was veranderd, ook mijn gezicht zag er anders uit. Iets minder rond en met een nieuwe, onbekende glans in mijn ogen.

Ik tastte de plek op mijn borstkas af, aarzelend, nieuwsgierig. Er zat iets stugs en ronds onder mijn huid. Twee harde schijfjes die je een beetje heen en weer kon bewegen. Als ik erop duwde, deed het pijn. Diezelfde doffe pijn die ik gevoeld had toen ik plat op mijn buik onder het bed lag.

Zou ik vanaf nu nooit meer plat op mijn buik kunnen liggen? Hoe haalden vrouwen met borsten een boek onder hun bed vandaan?

Voorzichtig legde ik mijn beide handen op mijn borstkas. In de holtes van mijn handen kon ik de twee heuveltjes voelen. Een gloednieuw gebaar. Even bleef ik zo staan met in elke hand een borstje. Ik kon wel schreeuwen, zo blij was ik, maar tegelijkertijd had ik geen zin om deze ontdekking met wie dan ook te delen.

Langzaam liet ik mijn trui zakken. Door mijn kleren heen was nog niks te zien. Ik draaide mijn schouders zo ver mogelijk naar achteren en stak mijn borst vooruit. De trui hing vanaf mijn schouders recht omlaag zoals hij altijd gedaan had. Ik wist niet of ik dat jammer vond.

Terug op mijn kamer zakte de opwinding langzaam weg en maakte plaats voor vragen. Zouden ze snel gaan groeien? Hoe groot zouden ze worden? Wat voor vorm? Wat voor kleur? Zouden ze zacht worden of stevig, of knobbelig of week? Rechtop of hangend? Zouden ze mooi worden? Pijn doen? Onhandig zijn? In de weg zitten?

Ik zuchtte. Dit was een belangrijk moment, leek me. Het eerste begin van iets, maar waarvan precies? Ik pakte mijn dagboek uit de la. Op het schutblad stond drie keer het woord 'geheim'. Twee keer in zwierige krulletters, die ik bij nader inzien kinderachtig vond. Daarom had ik nog een derde keer 'geheim' erop geschreven, iets groter en in zakelijke kapitalen.

Ik bladerde, pakte mijn vulpen. Met kleine, precieze blokletters die schuin achteroverleunden – mijn nieuwe handschrift – schreef ik: '10 februari 1975. Ik voel dat ik borsten krijg'.

Het begin van borsten maakt indruk. Borsten zijn de enige lichaamsdelen die we niet vanaf de geboorte bezitten. Op een dag beginnen ze zich zomaar te ontwikkelen, zonder dat je het kunt sturen of er controle over hebt. Het begint bij iedereen hetzelfde: als twee piepkleine heuveltjes, die langzaam gaan groeien. Maar wat komt daarna? Niemand weet waar dit zal eindigen: groot of klein, mooi of lelijk, rond of peervormig, puntig of plat.

De meeste vrouwen herinneren zich hoe het bij hen begonnen is. Ze weten nog wanneer het was, wat ze op dat moment deden en hoe ze zich voelden. En of ze hun ontdekking met iemand hebben gedeeld, of juist niet. Waarschijnlijk weten ze ook nog te vertellen welke vriendinnen veel eerder borsten kregen dan zij, of bij wie het juist allemaal veel later begon. En welk meisje als eerste van de klas een beha droeg en misschien zelfs nog welke kleur dat behaatje had.

Vaak roept de ontdekking van de eerste borstgroei heftige

en tegenstrijdige gevoelens op. Het kan gepaard gaan met vreugde, trots en opwinding, maar ook met schaamte en gêne of zelfs met verontwaardiging en woede. En vaak ook met irritatie omdat je niks anders kunt doen dan afwachten wat er nu gaat komen. Uit een Engels onderzoek blijken deze tegenstrijdige gevoelens: 'Zesenvijftig procent van de vrouwen was blij toen ze borsten kreeg, drieëndertig procent vond het gênant, vierentwintig procent van de vrouwen schaamde zich en tien procent was daarbij ook nog ongerust en ongelukkig.'¹

Of de beginnende borsten nou vreugde of schaamte te weegbrengen, of een ingewikkeld mengsel van beide, een schok is het altijd. Er ontstaat een nieuw lichaamsdeel dat er tot voor kort nog helemaal niet was en dat kan tot paniekerige gedachten leiden. Wat krijgen we nu? Hoe kan dit? Wat moet ik? Over die schok gaat het 'Tietenlied' van *Kinderen voor Kinderen*:

'Voel ik ineens twee kleine bobbels,
waar volgens mij eerst nog niks zat.
Niet veel, maar toch, het zijn echt twee hobbels,
en dat hoort niet, ik hoor plat.
Dus sinds een uur ben ik nu niet meer te genieten.
Hellup! Hellup! Hellup! Hellup! Ik krijg tieten.'²

De ontdekking van de twee nieuwe 'hobbels' gebeurt meestal bij toeval. Soms begint het met voelen: wat pijn rond de tepels, een lichte jeuk of een trekkerig gevoel. Of een stomp of duw tegen de borstkas – niet eens een harde – die onverwacht pijnlijk aanvoelt. Maar het kan ook beginnen met zien: dan worden de eerste tekenen van borstontwikkeling voor de spiegel opgemerkt, of onder de douche, of languit in het bad. Plotseling valt het op dat een tepel wat naar voren steekt, er is een lichte zwelling die er eerder nog niet was, een verkleuring van de tepelhof, een verdikking, een hard schijfje of een heel klein heuveltje.